

GALININKAS SU PADALYVIU SENUOSIUOSE LIETUVIŲ KALBOS PAMINKLUOSE

1. Lietuvių kalbos galininko konstrukcija su dalyvinėmis formomis (accusativus cum participio) kalbinėje literatūroje buvo ne kartą nagrinėta. Ją pastebėjo ir taikliai apibūdino jau pirmosios lietuvių kalbos gramatikos autorius D. Kleinas¹; nemaža duomenų apie ją randame ir vėlesnėse gramatikose, ypač J. Jablonskio darbuose². Iš autorių, aptarusių **kalbamąją** konstrukciją lyginamosios gramatikos požiūriu, visų pirma minėtini A. Potebnia³ ir E. Frenkelis⁴, o E. Tanglis šiai temai paskyrė specialią studiją, kurios, deja, tebuvo paskelbta tik įvadinė dalis ir santrauka⁵. Atitinkamas latvių kalbos konstrukcijas apibūdino J. Endzelynas⁶. Pastaraisiais metais lietuvių ir latvių kalbų acc. c. part. santykį su kitais dalyvių vartosenos tipais nagrinėjo I. Marvanas⁷. Ir vis dėlto nemaža klausimų, susijusių su šios konstrukcijos struktūra bei raida, ligi šiol dar nėra pakankamai išaiškinta. Vienas iš tokių klausimų – tai galininko konstrukcijų su linksniuojamomis ir nelinksniuojamomis dalyvinėmis formomis santykis, kurį G. Jakobsonas V Tarptautiniame slavistų kongrese vėl padarė kalbinių diskusijų objektu. Remdamasis daugiausia slavų kalbų tarmių duomenimis, jis iškėlė hipotezę dėl konstrukcijų su nelinksniuojamomis dalyvinėmis formomis, vad. padalyviais, primato slavų ir baltų kalbose⁸.

Skirtingai nuo senųjų slavų kalbų, kur ši klausimą gerokai komplikuoja interferencija su graikų ir lotynų kalbų sintaksinėmis sistemomis, baltų kalbose dalyvių

¹ Grammatica Litvanica... primùm in lucem edita à M. Daniele Klein... Regiomonti... 1653, 163, 165; M. Danielis Kleinii Compendium Litvanico-Germanicum... Königsberg, 1654, 111.

² J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, I, Vilnius, 1959, 303, 321–322, 472 tt., 614–615.

³ А. Потення, Из записок по русской грамматике, I–II, М., 1958, 314 tt.

⁴ E. Fraenkel, Syntax der litauischen Kasus, Kaunas, 1928, 154–155.

⁵ E. Tangl, Der Accusativus und Nominativus cum Participio im Altlitauischen, Weimar, 1928 (toliau – Acc.).

⁶ J. Endzelīns, Latviešu valodas gramatika, Rīgā, 1951, §§ 76, 805, 808, 810 (toliau – Gr.).

⁷ И. Марван, О некоторых функциях литовского причастия, „Kalbotyra (Языкознание)“ IV, Vilnius, 1962, 33–42.

⁸ G. Jacobsson, The Slavic Active Participles: Original Structure and Interference, „Scando-Slavica“, IX, Copenhagen, 1963, 123–138, ypač 132–134; žr. dar Славянска Филология, VII, София, 1965, 49–50, 56.

vartosena, bent jau istoriniu laikotarpiu, nėra ryškiau paveikta pašalinės įtakos. Accusativus cum participio konstrukcijų struktūrinis-tipologinis artimumas abiejose grupėse abejonių nekelia. Tokiomis aplinkybėmis, nušvietus padėtį baltų kalbose, žymiai palengvėtų ir atitinkamų slaviškų faktų interpretavimas. Kadangi iš baltų kalbų lietuvių kalba geriausiai išlaikė senovinę dalyvių vartoseną, labai svarbu išsiaiškinti galininko konstrukcijų su dalyviais ir padalyviais santykį šioje kalboje ir būtent – pačiuose seniausiuose lietuvių kalbos paminkluose.

Visų pirma atkreipsime dėmesį į konstrukcijas su padalyviais, kurios iki šiol buvo mažiausiai tyrinėtos. Iš konstrukcijų su dalyvių galininkais čia bus šiek tiek liečiamos tik tos, kurios priklauso nuo verba sentiendi, percipiendi, sciendi, dicendi ar jiems artimos reikšmės veiksmažodžių (pvz.: *rasti, rodyti*, kartais ir nuo junginių *buvo aišku, žymu* ir pan.) ir eina šalutinių sakinių ekvivalentais, pvz.: *matau tėvą ateinantį* || *matau, kad tėvas ateina*; *žinojo jį važiavusį* || *žinojo, jog jis važiavo*. Kaip tik šiose konstrukcijose, paprastai vadinamose tradiciniu accusativus cum participio terminu, linksniuojamų dalyvių galininkai kaitaliojasi su nelinksniuojamomis formomis – padalyviais. Konstrukcijos, kuriose dalyvio galininkas eina tiesiog vardažodžio atributu, nėra tiek reikšmingos padalyvių raidai, ir nuo jų stengiamasi kiek galint atsiriboti; taip pat atsiribojama ir nuo konstrukcijų su veiksmažodžiais *daryti, turėti, laikyti, norėti* ir pan. Tai reikia turėti galvoje, vertinant toliau minimus statistinius duomenis.

2. Iš senųjų lietuvių kalbos paminklų acc. c. part. istorijai itin svarbūs J. Bretkūno raštai, ypač jo Biblijos vertimo rankraštis – didžiausias XVI a. paminklas, kurio duomenys nagrinėjamu klausimu dar nebuvo panaudoti. Bretkūno raštai šiuo atžvilgiu reikšmingi ne tik dėl savo didžiulės apimties, bet visų pirma dėl juose randamų dalyvinių konstrukcijų gausumo bei archaiškumo. Juose atstovaujama Rytprūsių vakarų aukštaičių tarmė iki pat XX a. pradžios gerai išlaikė senovinę dalyvinių formų vartoseną. Tai, be kita ko, labai aiškiai rodo šios tarmės plote užrašyta tautosaka (pvz., C. Jurkšaičio ar V. Kalvaičio rinkiniai), kurios sintaksinių priemonių sistemoje acc. c. part., dativus absolutus ir kitos dalyvinės konstrukcijos užima labai svarbią vietą. Tačiau acc. c. part. konstrukcijoje, greta linksniuojamų dalyvių formų, čia dažniausiai jau randame nelinksniuojamas formas su *-nt* ir *-us* (pvz.: *einant, ėjus, eisiant*).

Kitokią padėtį matome J. Bretkūno raštuose. Palyginus su linksniuojamų dalyvių galininkais, padalyviai konstrukcijose su galininku Bretkūno vartojami labai retai, nors kitais atvejais, pavyzdžiui, absoliutiniame naudininke, jie yra dažni ir įprasti. Visame Biblijos vertime randame tik 37 konstrukcijas su padalyviais, kurios čia sudaro apie 3,1% visų pavyzdžių. Dar mažiau jų (tik 1,5%) Postilėje (sutr. P), kurios abiejuose tomuose pavartota tik 11 galininko konstrukcijų su padalyviais.

Su galininku Bretkūnas vartojo padalyvius tik tam tikros struktūros konstrukcijose. Kadangi Bretkūno Biblijos vertimo ir Postilės duomenys padeda išvelgti į nelinksniuojamų dalyvių plitimo konstrukcijose su galininku pradžia, pravartu juos aptarti detaliau.

a) Daugumoje konstrukcijų (15 biblijos vertime ir 7 Postilėje) padalyviai yra siejami su bevardės giminės įvardžių, būdvardžių ir dalyvių formomis, pvz.: *ghissai reg mumus tatai busent ant duschias ischganimo* P II 106; *esch ischtirsiu nog mana Tiewo ritoie alba trete diena, ger essant su Dowidu* I Sam. 20, 12 (*erforsche... das es wol stehet mit David*)⁹, *Girdeiot sakita sant* (taisyta iš *kaip sakita ira*) *Milek Artimaghi tawa* Mat. 5, 43 (*audistis quia dictum est*)¹⁰.

Dalyvių vyr. ir mot. g. galininko formų tokiose konstrukcijose Bretkūnas dar visiškai nevartoja. Jas randame tik ten, kur su bev. g. įvardžiais *tai* ir *tatai* eina dar daiktavardžio ar įvardžio galininkas, funkcionuojantis kaip tarinio vardinės dalies ekvivalentas. Tada dalyvis yra derinamas su juo, pvz.: *Tu szinnai tai piktas szmone sances* II Moz. 32, 22 (*Du weisst das dis Volck bóse ist*); *Tada supratau tatai PONO Szodi essanti* Jer. 32, 9 (*Da merckt ich | daß des HErrn Wort were*)¹¹.

b) Šešiose Biblijos vertimo konstrukcijose veiksmažodžio *būti* padalyvis yra siejamas surieveiksmiu *teipo* II Mak. 11, 15; Job. 20, 4; I Sam. 5, 7 irrieveiksmio *daugia* II Kar. 12, 10; II Kron. 24, 11; *daugiesne* Apd. 24, 11 junginiais su kilmininku. Ši atveji gali pailiustruoti tokie pavyzdžiai: *Er neszinnai, wissadai teipo buwus* Hiob. 20, 4 (*Weissestu nicht | das alle zeit so gegangen ist*); *Kaip tada regedawa, daugia pinnigu skrinelioi essant, tadda ateidawa karaliaus diakas* II Kar. 12, 10 (*wenn sie denn sahen | das viel gelt in der Laden war*).

Pažymėtina, kad konstrukcijose surieveiksmiu *daug* Bretkūnas vartoja ir dalyvio kilmininką, siedamas jį su vardažodžio kilmininku, priklausomu nuorieveiksmio, pvz.: *Er neszinnai, paskui daugiaus wargu busencziu (gales buti) ?* II Sam. 2, 26 (*Weissestu nicht | das hernach mócht mehr jamers werden?*)¹².

Trijuose pavyzdžiuose čia randame ir dalyvio daugiskaitos galininką, atsiradusį, tur būt, dėl analogijos su kitomis acc. c. part. konstrukcijomis, pvz.: *Regim atsi-*

⁹ Bretkūno Biblijos pavyzdžiai cituojami iš rankraščio fotokopijų, esančių Vilniaus universiteto ir Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekose. Vokiškojo originalo – Liuterio Biblijos vertimo – pavyzdžiai pateikiami pagal Biblia: Das ist: die gantze heilige Schrifft: Deudsch Auffß new zugericht D. Mart. Luth. Wittemberg 1549.

¹⁰ Kiti tokie pavyzdžiai: Judit. 20, 34; 20, 42; Neh. 13, 7; Zach. 11, 11; Pam. 8, 12; 8, 15; 14, 30; Luk. 21, 31; Apd. 15, 38; I Kor. 7, 26; 7, 36; P I 7, 15, 57, 221, 369–370, 372; dviejose vietose, gal būt, dėl neapsižiūrėjimo, bev. g. formos pažymėtos nosinį tarimą reiškiančiu tašku: *regim... sunku essant* II Mak. 2, 25; *uszrakinta ir apleista nebeasant* V Moz. 32, 36.

¹¹ Atitinkamos konstrukcijos dar II Moz. 32, 9; V Moz. 9, 13; Sir. 29, 6; Zach. 11, 5.

¹² Kiti tokie atvejai: P II 6, 180, 240, 308, 455.

praschusius daug schwentu szmoniu. P II 414¹³. Vartodamas dalyvio galininką, čia autorius, matyt, turėjo galvoje daiktavardį *žmones*.

c) Padalyvis gali būti ir visai vienas, nesiejamas su jokiais kitais žodžiais (išskyrus, žinoma, veiksmažodį), pvz.: *Kas su wagimis bendraue, gird keikent o ne apsaka* Pat. 29, 24 (*horet fluchen*).

Kiti tokie savarankiški padalyviai Bretkūno raštuose turi priklausomų žodžių. Dviejuose pavyzdžiuose beasmenių veiksmažodžių padalyviai eina su bendratimi (*nei tarri... priderant... praszuditi* Išm. 12, 15) ir su kilmininku (*permanikem... reikent wiriausibes* P II 500). Trijose Biblijos vertimo konstrukcijose nuo padalyvio priklauso net šalutiniai sakiniai, kaip šiame pavyzdyje: *Biliam regedams* (išbraukyta *iog*) *PONVI intikkant, iog ghis Israelą perszegnoia, nebeeija* IV Moz. 24, 1 (*sahe/ dass es dem HERRN gefiel | das er Israel segenet*), žr. dar Pam. 2, 14; II Mak. 14, 27.

Dalyvių galininko formos be vardažodžių ar įvardžių galininko pavartojamos tada, kai jis yra aiškus iš sakinio prasmės ar konteksto, pvz.: *Ineija Tiesa Wirai manenspi, bet esch neszinoiau isch kur sanczius* Joz. 2, 5. (*aber ich wuste nicht von wannen sie waren*). Bretkūno raštuose terandame vieną, jau E. Tanglio Acc. 47 cituotą pavyzdį, kur dalyvio galininkas eina be vardažodžio ar įvardžio, kai dalyvio veiksmo subjektas yra neapibrėžtas, būtent: *Raupsais reta karta girdim Prusu szemeie apsirgusi* P I 188.

Taigi konstrukcijose be apibrėžto subjekto dažnesnės padalyvių formos. Pa-teikti Bretkūno raštų pavyzdžiai verčia peržiūrėti E. Tanglio išvadą, kad senuosiuose lietuvių raštuose padalyvis į tokias konstrukcijas dar nebuvo įtrauktas, ir tai įvykę vėlesniais laikais¹⁴.

Visų trijų čia suminėtų grupių (a, b ir c) pavyzdžiuose padalyvius randame ten, kur dalyvių galininkai arba visai nebūdingi, arba pasitaiko labai retai. Šioms grupėms priklauso dauguma visų Bretkūno raštų konstrukcijų su padalyviais. Kiti padalyviai eina tokiose konstrukcijose, kuriose plačiau vartojami dalyvių galininkai.

d) Trijuose Biblijos vertimo pavyzdžiuose padalyvis (*e*)*sant* yra siejamas su daiktavardžio galininku: *Man regesi, Namūsų mana sant Raupu szenklą* III Moz. 14, 35. (*Es sihet mich an | als sey ein aussetzig mal*); *Ir kada rassi tikrai tiesą sant, iog toke Neapikanta nussidawe* V Moz. 17, 4 (*Vnd wenn du findest das gewis war ist*); *Er dumoghi (tarri) dabar esant protą ir macę kariauti?* II Kar. 18, 20. (*Meinstu | es sey noch rat vnd macht su streiten?*)

Šios konstrukcijos yra visai savarankiškos: galininkas nėra valdomas veiksmažodžio ir su padalyviu santykiuoja panašiai, kaip veiksnys su tariniu šalutiniame sakinyje (plg. *regisi sant ženklą || regisi, kad yra ženklas*). Veiksmažodžio būti dalyvių

¹³ Žr. dar P I 422; I Mak. 5, 26.

¹⁴ E. Tangl, Acc. 47.

galininkai tokiais atvejais vartojami dažniau: Biblijos vertime randame 15, o Postilėje 24 tokias konstrukcijas, kaip: *Thie atsake, labai dide Daugibę sancze* I Mak. 5, 38 (*sagten... das seer eine grosse Menge were*). Tačiau ir šiuose pavyzdžiuose dalyvis su daiktavardžio (įvardžio) galininku derinamas kaip tarinys su veiksmiu, o ne kaip pažyminys su pažymimuoju žodžiu. Tai akivaizdžiai matyti š tų sekančio skyrelio sakinių, kuriuose eina neigiamos formos dalyviai ir padalyviai.

e) Du neigiamos formos padalyviai nagrinėjamo tipo konstrukcijose eina su kilmininku: *permanik ir weisdek, newieno pikto nesant mano rankoie, nei nussidighimo* I Sam. 24, 12 (*sihe | das nichts böses in meiner hand ist*); *Neprietelei ischtirra, mane Mura pakurusį ir skilių nebesant* (taisyta iš *skiles nebesanczias*) Neh. 6, 1 (*erfuren | das... keine lücke mehr dran were*).

Jau pats daiktavardžio linksnis – genetivus negationis – čia rodo, jog j lemia ne veiksmazodis, o padalyvis. Taigi čia, kaip ir d pavyzdžiuose, padalyvi yra tiesiogiai siejamas su veiksmazodžiu, o nuo jo priklauso vardažodžio linksnis. Savo vidine struktūra šie pavyzdžiai artimi konstrukcijoms su kilmininką valdančiu beasmenio veiksmazodžio padalyviu, plg. *žinau nesant duonos || žinau reikiant duonos*, žr. c. Tačiau XVI amžiuje net ir visai savarankiškose konstrukcijose dalyvio derinimas su jo veiksmo subjektą reiškiančiu daiktavardžiu dar buvo norma. Tad ir šio tipo pavyzdžiuose dalyvis dažniau buvo derinamas su kilmininku, plg.: *idant ischtirtumbei, man ligaus nesanczio per wissas Szemes* II Moz. 9, 14 (*das du innen werden solt | das meins gleichen nicht ist in allen Landen*).

Tokių savitų genetivus cum participio konstrukcijų, kur vardažodžio (įvardžio) linksnis, sąlygojamas dalyvio, savo ruožtu lemia dalyvio linksnio formą, senuosiuose raštuose pasitaiko retai; visoje Bretkūno Biblijoje jų terandame 10 pavyzdžių.

f) Viename pavyzdyje, matyt, dėl analogijos su galininko konstrukcijomis po kilmininką valdančio veiksmazodžio *laukti* padalyvio pavartotas ne kilmininkas o galininkas: *guleio daugia negalinczių, eklų, lūschi (raischi) dzustanczių, kurie lauke, passikrutinant wandenį* (taisyta iš *passikrutinantzio wardenio*) Jon. 5,3 (*warteten | wenn sich das Wasser beweget; expectantium aquae motum*).

Panašų izoliuotą pavyzdį randame I Kar. 15, 29, kuriame su neigiamos formos veiksmazodžiu pavartotas įvardžio galininkas, o dalyvio galininko *turinti* galūnė, taisant rankraštį, nubraukta ir tuo būdu jis paverstas padalyviu: *Ir ghis... nieka nepalikka dwasse turint* (nubraukta -i) *isch Jeroboam (vnd lies nicht vber etwas das den odem hatte)*.

g) Keturiuose pavyzdžiuose nelinksniuojamas dalyvis (*e*)*sant* iš vienos pusės yra siejamas su daiktavardžio ar įvardžio galininku, reiškiančiu jo veiksmo subjektą, o iš kitos – su įnagininku: *anis ghi laike uszu Praraką* (skliausteliuose: *tikeios ghi pranaschu ęsant*) Mat. 21, 46 (*es hielt jn fur einen Propheten; sicut*

prophetam eum habebant); *Kas galletu tiketi | ghi tikru Diewu esant* P I 297. *Kits kita daikta Diewu essant tikeia* P II 180¹⁵.

Tokiais atvejais taip pat žymiai dažniau vartojami dalyvių galininkai, plg.: *Egyptiakai supras, mane santį PONV* II Moz. 7,5. Biblijos vertime randame 20, o Postilėje – 36 tokio tipo konstrukcijas¹⁶. Jose tarp veiksmožodžių ir daiktavardžių ar įvardžio galininkų, su kuriais derinami dalyviai, taip pat nebėra valdymo santykių. Savo funkcija daiktavardžio (įvardžio) galininkas čia atitinka šalutinio sakinio veiksnį, įnagininkas – vardinę tarinio dalį, o dalyvio galininkas – jungtį (plg.: *žinau jį žmogumi esantį || žinau, kad jis yra žmogumi*). Suprantama, kad tokiomis aplinkybėmis veiksmožodžio *būti* dalyvis visų pirma siejamas su įnagininku, o jo derinimas linksniu su vardažodžio (įvardžio) galininku, netekęs sintaksinio pamato, tampa fakultatyvus. Sintaksinių ryšių pergrupavimo (Gliederungsverschiebung) procesą aiškiai matome konstrukcijose, kuriose dalyvis, galutinai praradęs atributyvinius ryšius su galininku, imamas derinti su įnagininku, pvz.: *Netariket mane kitu koku szmogumi swetimu esancziu* P II 37; *Apaschtalai... tik Jesu... isch numirusiu prissikelusiu* P II 38¹⁷; *Nesa gerai szinoiau, ghi nebusentzu giwu* II Sam. 1, 10 (*denn ich wuste wol das er nicht leben kundte*).

Pažymėtina, kad su įnagininku derinami tik veiksmožodžio *būti* dalyviai; net pagrečiui su jais pavartoti kiti dalyviai išlaiko galininko formą, kaip matome šiame pavyzdyje: *Regim... nescheius tikrai tikeiusius... ghi tikru Diewu sancziu ir galinti wissas... ligas... prawariti* P II 456.

Susilpnėjus galininko ryšiui su jungties ekvivalentu einančio veiksmožodžio *būti* dalyvio forma, susidarė palankios sąlygos čia pradėti vartoti padalyvius, nederinamus nei su galininku, nei su įnagininku.

h) Tiktai viename Biblijos vertimo pavyzdyje padalyvis *esant* atlieka jungties funkciją, eidamas su vardinę tarinio dalį atitinkančiu galininku: *iei kursai paszinoty, ghi esant Christu, tas isch Baszniczos butu atmestas (atleistas)* Jon. 9, 22 (*So jemand jn fur Christum bekennete; eum confiteretur esse Christum*).

Atitinkamų konstrukcijų su veiksmožodžio *būti* part. pres. act. galininku Biblijos vertime randame 148, o Postilėje – 43. Esant dviem galininkams, sąlygos išlaikyti derinimą buvo geresnės, tad ir nelinksniuojamoms dalyvio formoms čia buvo žymiai sunkiau prasiskverbti.

¹⁵ Tob. 5, 6 konstrukcija *neszinnoia... ghij Angelu Diewa essant* įrašyta korektoriaus.

¹⁶ Biblijos vertime 12 pavyzdžių įnagininku pakeistas galininkas, taisant rankraštį. Galimas dalykas, kad ir daug dažnesnis konstrukcijų su įnagininku vartojimas Postilėje aiškintinas korektorių taisymais.

¹⁷ Postilėje randame dar 7 tokio tipo konstrukcijas: I 258, 279, II 9, 325, 349, 453, 456.

i) Dviejuose pavyzdžiuose padalyvis (*e*)*sant* su part. praet. pass. galininku sudaro sudurtinės veiksmožodžio formos ekvivalentą. *Angelai... Mokin szmones per waikeli schi Diewui sant suderintas* P I 92¹⁸.

Su veiksmožodžio *būti* part. praes. act. galininku terandame vieną atitinkamą pavyzdį Biblijos vertime: *ischtirtu, Namus Israel... nuwestus sanczius* Ez. 39, 23; tokiais atvejais neveikiamieji dalyviai paprastai eina be dalyvinės jungties.

Padalyvių, išlaikiusių senąją priebalsinio kamieno datyvo galūnę *-i*, Biblijos vertime nepasitaiko; jų Bretkūnas nevartoja ir dativus absolutus bei kitose konstrukcijose. Postilėje, kur nosiniai balsiai grafiškai neskiriami nuo nenosinių, su mot. g. daiktavardžiais trijose vietose pavartotos dalyvių formos su *-i*, pvz.: *mokinkimes Smerti / kit nieka nesanti* II 407; *permaniti... Wiera... tikra santi* II 189; *atminkime wieta... essanti* I 59; vienoje vietoje forma *santi* eina su bev. g. būdvardžiu: *teapsaka... iumus iau nu walna santi... giwenti* II 388. Veikiausiai čia mes turime vyr. g. dalyvių galininko formas, pavartotas vienur gal dėl vokiečių kalbos įtakos (pvz., pirmuose dviejuose sakiniuose)¹⁹, kitur tiesiog dėl neapsižiūrėjimo (plg. *a* grupės II Mak. 2, 25 ir V Moz. 32, 36 pavyzdžius); čia reikia turėti galvoje ir tai, kad vyr. g. vn. galininko formos acc. c. part. yra vyraujančios.

3. Apžvelgus J. Bretkūno prozos raštuose pavartotas acc. c. part. konstrukcijas, matyti, kad linksniuojamų dalyvių formų ir padalyvių distribucija jose yra skirtinga.

Pirmiausia, padalyvių visai nerandame tose konstrukcijose, kur vardažodžio ar įvardžio galininkas dar gali būti laikomas tranzityvinių veiksmožodžių *matyti, girdėti, rasti* ir pan. tiesioginiu objektu; tokiais atvejais vartojami tik dalyviai (pvz.: *Karalius ischwida Karaliene stowincze* Est. 5, 2). Išskyrus du *f* grupės pavyzdžius, konstrukcijose su vyriškosios ar moteriškosios giminės vardažodžių (įvardžių) galininkais iš padalyvių retkarčiais pavartojamas tik (*e*)*sant*, kuris arba yra visai nepriklausomas, kaip *d* ir *e* atvejais, arba atlieka jungties funkciją, kaip *g, h, i* pavyzdžiuose. Antra vertus, padalyvius J. Bretkūno raštuose randame ten, kur dalyviai arba visai nebūdingi (*a*), arba pasitaiko sporadiškai ir labai retai (*b, c*); tokiais atvejais vartojami ne tik veiksmožodžio *būti*, bet ir kitų veiksmožodžių padalyviai (*intinkant, keikiant, prasidedant, priderant, reikiant* ir pan.). Bretkūno naudoti originalai padalyvių vartosenos negalėjo ryškiau paveikti, nes abiejų tipų acc. c. part. — su linksniuojamomis ir nelinksniuojamomis formomis — dažniausiai verčiami tokie

¹⁸ Viena tokia konstrukcija Biblijos vertimo rankraštyje korektoriaus Z. Blotno įrašyta paraštėje: *Tobioschus tikieiasi malda sawa ischklausita sant* Tob. 4, 1 vietoj Bretkūno: *taresi, sawa malda ischklausita*.

¹⁹ Dėl kitų netaisyklingo derinimo gimine atvejų Bretkūno raštuose žr. V. Falhenhahn, *Der Übersetzer der litauischen Bibel* Johannes Bretke und seine Helfer, Königsberg und Berlin, 1941, 208.

pat originalų pasakymai: Liuterio Biblijos šalutiniai sakiniai su *daß*, Vulgatos acc. c. infinitivo, acc. c. part., šalutiniai sakiniai su *quod* ir kt.

J. Bretkūno giesmių rinkinyje „Giesmes Duchauņas...“ (1589, toliau – GD) randame 8 konstrukcijas su padalyviais, iš kurių 1 atitinka aukščiau aptartus a grupės pavyzdžius (*saka / nesant tikra XLVII*), 1 – b grupės pavyzdžius (*ischrascha... musump sant wienatei LXVIII*), o 2 – e grupės pavyzdžius (su neiginio kilmininku). Tačiau dviejose konstrukcijose padalyvis čia jau eina su veiksmoždziais *regėti* ir *skelbti* (*Pona sedint... regeia XXXI*; *skelb karaliu gimus XLVIII*), o vienoje jis ritmo sumetimais pavartotas greta dalyvių galininko formų (*ne abeiokime... (kuna) wel kelsenti ir ischeisent ne gedusi LXI*). Apskritai, eiliuotas teksto pobūdis bus, matyt, nulėmęs palyginti dažnesnį padalyvių vartojimą giesmyne; vienoje iš Mažvydo paimtoje giesmėje 2 padalyviai eina netgi konstrukcijoje, priklausomoje nuo veiksmoždzio *surinkti*: *Surinkit... ischrinktosius / tikinczius ir isch nauia gimusius / Ne mirschus wale mana / Bet padarus ta LXXV*.

Panašiai, kaip J. Bretkūnas, padalyvius vartojo ir kiti XVI a. autoriai. Šiuo atžvilgiu ypač charakteringa padėtis B. Vilento raštuose. Juose aptiktos tik trys galininko konstrukcijos su padalyviais, iš kurių dvi yra be subjekto (*dabar este girdeię Diwa bluszniēnt EE 205*; *ischgirdes primenant Galilea / klause ghis EE 209*), o vienoje padalyvis eina su bevardės giminės būdvardžiu *tatai* (*kada regesit tatai prasidedant EE 12*). Iš dviejų K. Daukšos Postilės galininko konstrukcijų su padalyviais viena yra beasmenė (*ižgirsta kas sakant žodį 129₁₈*), o antroji asmeninė, bet atitinka minėtą Vilento konstrukciją su *tatai*: *kad' pamatissitē tūs daiktus prassidēdant 13₂*; pavartoti padalyvį čia galėjo pastūmėti Daukšos naudotas Vilento tekstas²⁰. Visa tai leidžia manyti, kad kaip tik konstrukcijose su bevardės giminės būdvardžiais (įvardžiais) ir beasmeniuose pasakymuose padalyviai buvo pradėti vartoti visų pirmiausia ir XVI a. buvo labiausiai įsigalėję.

4. Tačiau ar galima tokias konstrukcijas su padalyviais laikyti archaiškomis?

Sprendžiant šį klausimą, reikia atkreipti dėmesį į tuos J. Bretkūno Biblijos ir Postilės pavyzdžius, kur atitinkamuose pasakymuose vietoj padalyvio (*e*)*sant* eina dalyvinė forma *esą*. Tris tokius atvejus minėjo A. Becenbergeris BGLS 228, manydamas čia esant nutrupėjusią žodžio galo *-t*. Kadangi šios retos konstrukcijos yra itin svarbios acc. c. part. raidai nušviesti, pateiksime jas ištisai:

1) *esą* eina su bevardės giminės būdvardžių formomis:

Nesa tikra tariu esą... ius pakirdinti II Petr. 1, 13²¹ (ich achte es billich sein); *Bet priwalinga tariaus esą, broli Epaphrodita iusump siusti Filip. 2, 25 (ich habe aber für nötig angesehen)*.

²⁰ Kad M. Daukša naudojosi B. Vilento „Evangelijomis bei epistolomis“, nurodo P. Salopiata, *Das Verhältnis der Evangelien-Texte in den ältesten katholisch-litauischen Drucken*, Göttingen, 1929, 45–57.

²¹ Plg. *Nės misliju wertay esant*, Naujas Test., 1823.

Čia, gal būt, priskirtini ir tokie nom. c. part. artimi atvejai, kaip: *Nesa man regis ne patogu esą, kalini siusti* Apd. 25, 27²² (*denn es düncket mich vngeschickt ding sein*).

2) *esą* eina jungties ekvivalentu su vardažodžių ir įvardžių galininkais:

anis suprasti noretų, sawe Namus neklausanczius ęssa Ez. 12, 3 (*mercken wolten / daß sie ein vngehorsam hauß sind*); *kaip tai niekurie... usztrukinima esą tikis* II Petr. 3, 9 (*fur einen verzug achten*); *O mes tarem ghi thą esą, kursai...* Iz. 53, 4 (*Wir aber hielten jn fur den...*)²³. *Schitus szodzcius ape Kristu kalbetus esa ludij Schwentas Powilas* P II 8; (ten pat: *kalbetus esa... mokina*); *ghis netik czista alba geragiwenima Diewo dowana æsa* P II 361.

Tokios Bretkūno konstrukcijos senojoje lietuvių raštijoje nėra visai izoliuotos. Keletą atitinkamų pavyzdžių randame ir kitų autorių raštuose, pvz.: *Gir sawe criksczanis essa*, Mažvydas 338 (t. p. Bretkūno GD XLI); *kurie pramane žmones... sawa ischpildimu essą teisumis pakim Diewa / alba nupelna malone*, Margarita Theologica 53; *A tai nog tų paczių kure sawe schauks a wadins krikštanumis essų*, Volfenbiutelio Post. 44; *Asz tikiu tām / Tiesą ęssa / Ką Raszt's tikkėti liepja*, Rikovijaus Giesm. 228 (t. p. GD XLVII); *išwido kitus stowint dikus* (viršuje: *pateykauja*), Chilinskis NT Mat. 20, 6.

Jau pati dalyvio *esą* < **esan* forma rodo, kad čia mes turime senąją bevardės giminės vardininką-galininką, plg. J. Endzelīns, Gr. § 724. Kadangi jis kai kur eina po sangražinių veiksmažodžių *tartis*, *rodytis*, galima būtų manyti, jog į šias konstrukcijas jis pateko dėl kontaminacijos su nominativus cum participio konstrukcijomis (pvz.: *jie tariasi geri esą*). Tačiau tuo atveju būtų labai sunku paaiškinti šios formos vartojimą su nesangražiniais tranzityviniais veiksmažodžiais. Be to, cituotais atvejais ji turi aiškią galininko reikšmę, eidama tiek su vyriškosios ir moteriškosios, tiek ir su bevardės giminės formomis. Tai leidžia spręsti, jog forma *esą* minėtose konstrukcijose yra išlaikiusi bevardės giminės galininko funkciją. Šią prielaidą remia ir atitinkamos konstrukcijos su neveikiamųjų dalyvių bevardės giminės vardininko-galininko formomis, pvz.: *Esch girdeiau ape tawe sakoma, tawe dwasse schwentuių deiwių turinti* Dan. 5, 14 (*Ich habe von dir hören sagen*); *atmink tatai teipo PONO likta* Sir. 41, 25 (*Gedencke / das also... geordnet ist*)²⁴.

Kadangi neveikiamieji dalyviai niekur nebuvo pakeisti padalyviais, tokios konstrukcijos išsilaikė ligi šių dienų ir vartojamos dabartinėje kalboje (pvz.: *rado...* *Jonui nieko nepalikta* BsMt II 237). Savo vidine struktūra jos visiškai atitinka konstrukcijas su *esą*, kurių XVI a. raštuose užfiksuota jau tik likučiai. Tai leidžia manyti, jog taip, kaip *esą*, seniau buvo vartojamos ir kitų veiksmažodžių bevardės giminės

²² Plg.: *man régis ne patogu esant*, Bytnerio Naujas Test. 1701; tokios pat konstrukcijos su *regētis* ir BB II Sam. 13, 2, II Mak. 4, 32.

²³ Visai tokia pat konstrukcija ir P I 417.

²⁴ Kitus tokios rūšies pavyzdžius žr. I Kar. 16, 16; Joz. 22, 11; Pam. 5, 7; Neh. 8, 14.

formas. Tuo būdu rekonstruojame vieningą acc. c. part. konstrukcijos modelį kuriame su vardažodžių (įvardžių) vyr. ir mot. g. galininkais eina dalyvių vyr. ir mot. g. formos (pvz.: *žinau jį nešanti, ją nešančią*), o su bev. g. būdvardžiais bei įvardžiais ir beasmeniuose pasakymuose – dalyvių bevardės giminės formos (pvz.: **žinau nešan*). Veikiamųjų ir neveikiamųjų dalyvių vartoseną čia visiškai paraleli, plg.: *žinau jį nešamą, ją nešamą* ir *žinau (tai) nešama*.

Taigi padalyvių vartojimas konstrukcijose su bevardės giminės būdvardžiais ar įvardžiais ir beasmeniuose pasakymuose taip pat, matyt, nėra labai senoviškas. Nelinksniuojami dalyviai čia bus įsigalėję prieš pasirodant pirmiesiems raštams, išstumdami senesnes dalyvių bevardės giminės formas.

5. Tiriant priežastis, dėl kurių padalyviai įsigalėjo šiose konstrukcijose, visų pirma reikia turėti galvoje, kad XVI a. padalyvis jau buvo išsikristalizavusi gramatinė kategorija. Jis išriedėjo iš sustabarėjusio priebalsinio kamieno datyvo, kai kuriais atvejais – gal ir iš lokatyvo (pvz., beasmeniuose pasakymuose tipo *auštant, lyjant*) seniai prieš raštijos pradžią. Senuosiuose raštuose dalyvius randame ne tik absoliuti-niame naudininke, kuris, matyt, turėjo didžiausią vaidmenį jų išplitimui, bet ir įvai-riose kitose aplinkybinėse konstrukcijose. Padalyviai čia gali būti siejami su įvairiais vardažodžių (įvardžių) linksniais, sudaro įterptinius pasakymus, eina vietoj pus-dalyvių ir pan.²⁵ Visais šiais atvejais jie funkcionuoja kaip speciali priemonė reikšti antraeiliam veiksmui, kuris nesiejamas su pagrindinio veiksmo, išreikšto veiksmož-džiu, subjektu. Veiksmo subjekto skirtumas – vienas iš svarbiausių padalyvio sintaksinių požymių, lemiančių jo vartojimą. Kadangi acc. c. part. konstrukcijoje dalyvinė forma taip pat reiškia ne sakinio subjekto atliekamą antraeilį (subordinuotą) veiksmą, padalyvis dėl minėtų savo funkcinių ypatybių čia buvo visai parankus.

Padalyviai, kurie XVI a. dar ne visur buvo praradę galinį *-i*, savo forma buvo artimesni acc. c. part. konstrukcijose vartojamiems veik. dalyvių vyr. ir mot. g. galininkams, išlaikiusiems tas pačias priesagas *-nt-* ir *-us-*, negu bevardės giminės dalyvių formos su *-ą, -į*. Pastarosios čia buvo nepatogios tuo, kad jas jau nuo seno imta vartoti vyriškosios, o daugelyje tarmių ir moteriškosios giminės daugiskaitos vardininko reikšme, kuri ilgainiui tapo vyraujanti. Tuo tarpu vyriškosios ir moteriš-kosios giminės vardininko formos lietuvių kalboje visur diferencijuotos nuo galininko. Būdamas neutralus giminės atžvilgiu, padalyvis buvo įtrauktas į acc. c. part. konstruk-ciją kaip bevardės giminės formų pakaitalas.

Nagrindama būtojo laiko padalyvių kilmę, G. Benzė iškėlė prielaidą, jog senoji būt. 1. dalyvių bev. g. vardininko-galininko forma galėjęs būti grynas kamienas

²⁵ Žr. aut., Absoliutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose, LKK, V, 15 tt., 107 tt.; Из истории дательного самостоятельного в литовском языке, „Изв. АН СССР“, сер. лит. и яз., XXIV, вып. 2, Москва, 1965, 149 tt.

-us²⁶. Jeigu taip yra buvę iš tikrųjų, tai bevardės giminės vardininko-galininko ir padalyvių formų sutapimas būtajame laike irgi galėjo kiek prisidėti prie es. ir būs. laiko padalyvio su priesaga *-nt* įtraukimo į acc. c. part. konstrukciją.

6. Visų pirma įtraukti į konstrukcijas su bev. g. įvardžiais bei būdvardžiais ir beasmenius pasakymus, padalyviai ilgainiui buvo pradėti vartoti ir su vyr. bei mot. g. galininkais. Iš Bretkūno raštų matyti, kad XVI a. Rytprūsių vakarų aukštaičių tarmėje, geriausiai išlaikiusioje senovinę dalyvių vartoseną, šis procesas dar buvo tik prasidėjęs. Tolesnį padalyvių plitimą galime stebėti rašytinės tradicijos laikotarpiu; jis akivaizdus jau daugelyje XVII a. paminklų. Pavyzdžiui, J. Rėza, koreguodamas Bretkūno psalmyną, dalyvių galininkus konstrukcijose su vyr. ir mot. g. daiktavardžiais bei įvardžiais kai kuriose vietose keičia padalyviais, pvz.: *ne-regeiau... sekla io ieschkancze dūnos – dūnos jeschkinejent* 37, 25; *tiki, mane taki busenti – tari, manę tokiū busent* 50, 21. 1600 m. išleistoje iš Žemaičių krašto kilusio S. Vaišnorio knygoje „Margarita Theologica“ greta 229 acc. c. part. konstrukcijų su dalyviais randame net 103 su padalyviais, kurias į Bretkūno pavyzdžius aptariant minėtas grupes galima paskirstyti taip: a – 12, b – 6, c – 13, d – 1, e – 3, f – 0, g – 14, h – 15, i – 17, kiti – 20. Kaip matome, čia padalyvių distribucija panaši, kaip J. Bretkūno raštuose: vyrauja konstrukcijos su bev. g. vardažodžiais (įvardžiais), beasmenės ir tos, kuriose *sant* eina jungties ekvivalentu, tačiau 19 pavyzdžių²⁷ įvairios leksinės reikšmės veiksmažodžių (*ne būti!*) padalyviai jau tiesiog siejami su vyr. ir mot. g. galininkais, pvz.: *Popieżischkei tikki | tokie dūn ingi kuna Christaus pawirstant* PM 30; *pramane žmones galint... ischpilditi zokana* 53 ir pan.; trijose konstrukcijose tokie padalyviai eina dar pagrečiui su dalyviais²⁸. 1685 m. J. Rikovijaus (Richterio) giesmyne konstrukcijos su įvairių leksinių reikšmių padalyviais sudaro apie pusę visų pavyzdžių – 19 iš 41.

Skirtingą vaizdą matome rytų aukštaičių tarmei atstovaujančiuose raštuose. Pavyzdžiui, „Punktuose sakymų“ (1629–1644) acc. c. part. konstrukcijos apskritai retesnės, tačiau padalyviai jose jau vyrauja. Greta es. I. padalyvių su *-nt* čia randame 17 formų su galūne *-i* (paprastai *sunti*), pvz.: *Pranaszas... Sako mus sunti izgiditus* II 223; galimas dalykas, kad tokios padalyvių formos eina ir daugelyje pavyzdžių su daiktavardžių bei įvardžių vyr. g. vn. galininkais, pvz.: *Pranaszas pasakie jam sunti átleystu* (65) *nusideimu io* II 65–66 (nosinių nežymėjimas to neleidžia tiksliai pasakyti). Šiaip ar taip, „Punktuose“ padalyviai yra išstūmę dalyvių galininkus iš daugumos acc. c. part. konstrukcijų. Pažymėtina, kad „Punktų“ duomenys sutinka su tuo, ką matome dabartinėse rytų aukštaičių tarmėse. Palyginti

²⁶ G. Bense, Das unflektierte Partizip des Präteritums auf *-us* im Litauischen, LKK, VI, 207–208.

²⁷ Į tą skaičių neįeina 2 atvejai, kur sangražinės formos *parentissi* 171^a, *rupinantis* 197^a gali būti laikomos ir dalyvių galininkais, ir padalyviais.

²⁸ Žr. 95^a – 96, 147^a, PM 5^a–6.

su vakarų aukštaičiais ar žemaičiais, čia acc. c. part. konstrukcijos vartojamos rečiau ir linkusios stabarėti, bet liaudies dainose dar pasitaiko padalyvių formų su išlaikyta galūne *-i*.

Dar toliau pažengęs padalyvių plitimo procesas atsispindi Chilinskio Biblijoje. Dalyvius čia kartais randame tik tose konstrukcijose, kur vardažodžio (įvardžio) galininkas yra tiesioginis veiksmažodžio objektas, bet ir jose, kaip ir visur kitur, dažniausiai vartojami padalyviai. Naujojo testamento vertime aptikta iš viso 60 galininko konstrukcijų su dalyviais (part. praes. act. ir praet. pass.); iš jų 56 eina su veiksmažodžiais *rasti*, *išvysti*, *regėti*, *išgirsti* ir *girdėti*²⁹. Tuo tarpu galininko konstrukcijų su padalyviais po šių veiksmažodžių čia pavartota 101. Apskritai, galininko konstrukcijų su padalyviais Chilinskio Biblijoje palyginti gausu – Naujojo testamento vertime jų randame net 167 pavyzdžius. Padalyviai čia ne tik išstūmė dalyvių formas iš daugumos acc. c. part. konstrukcijų, bet prasiskverbė ir į nominativus cum participio, pvz.: *tykites nes beturint amzyna zywata* Jon. 5, 39; *Pirmiey... tares imsiant daugiaus* Mat. 20, 10 ir pan.; tik keliuose pavyzdžiuose terandame dalyvių vardininkus. Padalyviai Chilinskio labai plačiai vartojami ir aplinkybinėse konstrukcijose vietoje pusdalyvių (žr. LKK V 121 tt.). Tai visai suprantama, turint galvoje, kad S. Chilinskis yra kilęs iš Pietų Lietuvos, kur dalyvių vartojimas yra labiausiai redukuotas.

Kaip matome, padalyvių išplitimas XVI–XVII a. lietuviškuose raštuose yra sąlygojamas ne tik chronologijos, bet ir to, kiek konservatyvi dalyvių vartosenos atžvilgiu tarmė atstovaujama vieno ar kito autoriaus. Netgi to paties laikotarpio, bet skirtingų tarmių šaltiniai gali reprezentuoti skirtingus čia nagrinėjamų konstrukcijų raidos etapus.

Padalyviams išgalėti padėjo funkcinės priežastys, glūdinčios acc. c. part. konstrukcijos vidinės struktūros raidoje. Po to, kai ši konstrukcija virto šalutinio sakinio ekvivalentu ir buvo pradėta vartoti su galininko tiesiogiai nevaldančiais veiksmažodžiais, pakito jos dėmenų sintaksiniai santykiai. Dalyvis ėmė santykiauti su vardažodžio (įvardžio) galininku nebe kaip atributas su pažymimuoju žodžiu, bet kaip predikatas su subjektu. Dalyviui praradus atributinį ryšį su vardažodžio (įvardžio) galininku, neteko sintaksinio pamato ir jų derinimas. Tai paruošė dirvą padalyvių išplitimui. Kaip matėme, su vyr. ir mot. g. vardažodžių (įvardžių) galinin-

²⁹ Šešiose iš šių konstrukcijų dalyvio galininku pakeistas padalyvis, taisant rankraštį, pvz.: *o atėjęs... iszwido oszwę jo begulincią* (taisyta iš *begulint*) Mat. 8, 14. Pažymėtina, kad visos šešios taip taisytos konstrukcijos yra vertimo pradžioje – maždaug iki Mato evangelijos vidurio (žr. dar Mat. 3, 7; 3, 16; 4, 21; 6, 16; 15, 31). Toliau vertėjas padalyvių dalyviais niekur nebekeitė. Priešingai, trijose konstrukcijose dalyvis ištaisytas į padalyvį, pvz.: *regiejo... dwasia kaypo karweli nuzengiant* (taisyta iš *nuzengiąčia*) and *jo* Mork. 1, 10; žr. dar Mork. 13, 26; Mat. 21, 15.

Galininkas su padalyviais XVI–XVII a. raštuose (statistiniai duomenys)

Šaltiniai	praes.	praet.	fut.	Iš viso
M. Mažvydo raštai (1547–1570)	–	1	–	1
B. Vilentas, „Euangelias bei Epistolas“ (1579)	3	–	–	3
J. Bretkūnas, „Biblia . . .“ (1579–1590)	33(3)	1	3	37(3) ²¹
J. Bretkūnas, „Postilla . . .“ I–II (1591)	8	–	3	11
J. Bretkūnas, „Giesmes . . .“ (1589)	5	2(1)	1	8(1)
M. Daukša, „Katechismas . . .“ (1595)	7	–	–	7
M. Daukša, „Postilla Catholická . . .“ (1599)	2	–	–	2
„Katechism . . . Pietkiewiczá“ (1598)	7	–	–	7
S. Vaišnoras, „Margarita Theologica . . .“ (1600)	96(7) + 1 <i>i</i> + 2?	1	3	103(7)
„Postilla Lietwiszka . . .“ (1600)	7(1)	1?	–	8(1)
J. Rėza, „Psalteras Dowido . . .“ (1625)	2	–	1	3
„Punktų Kazan . . . Szyrwida . . .“ I–II (1629–1644)	14 + 17(1) <i>i</i>	3 + 1	1	36(1)
„Giesmes . . . Auctore . . . Sławoczynski . . .“ (1646)	1	1	–	2
„Kniga Nobaznistes . . .“ (1653)	9(1)	–	–	9(1)
„Summa . . . Ewangeliv . . .“ (1653)	1?	–	–	1
S. B. Chylinski, „. . . Novm Testamentum . . .“ (1658 . . .)	148(1) + 1 <i>i</i>	8	10(3)	167(14) ²¹
„Ewangelie Polskie y Litewskie . . .“ (1674)	1?	–	–	1
J. Rikovius, „Naujos . . . Giesmju Knygos . . .“ (1685)	14	2	3	19
Visuose	379(24)	21(1)	25(3)	425(28)

Jeigu konstrukcijoje yra kelios padalyvių formos, tai antroji, trečioji ir tt. nurodytos skliausteliuose. Klaustuku pažymėti skaičiai reiškia sangražines formas, kurios gali būti laikomos ir linksniuojamų dalyvių galininkais. Skaitmenimis su raide *i* nurodomos formos su galūne *-i* (Kai kur tai gali būti netaisyklingai pavartoti dalyvių vyr. g. vn. galininkai).

²¹. Į tą skaičių įtrauktos rankraščio taisymuose įrašytos padalyvių formos.

Pl. Masc. und Fem. gebraucht werden, haben die unflektierten Partizipialformen auf *-ant*, *-int* im acc. c. part. die neutrale Funktion übernommen. Dagegen sind die Konstruktionen mit neutralen Formen der passiven Partizipien bis auf den heutigen Tag im Litauischen bewahrt.

In den Schriften des XVII Jahrhunderts kommt eine rasche Ausbreitung der Konstruktionen mit unflektierten Partizipialformen zur Vorschein. In „Margarita Theologica“ von S. Waischnoras (1600) bilden die Konstruktionen mit unflektierten Partizipien schon ein Drittel aller Fälle, aber ihr Gebrauch ist noch ähnlich, wie bei Bretkun. J. Rhesa korrigiert manche von Bretkun gebrauchte Akkusative der Partizipien in unflektierten Formen um. Einen sehr weit vorgeschrittenen Prozeß repräsentiert die Chylinskische Bibelübersetzung. Hier sind die Akkusative der Partizipien von unflektierten Formen meistens schon verdrängt und kommen regelmäßig nur dort vor, wo das Akk. des Nomens (Pronomens) als direktes Objekt der Verbalhandlung aufgefasst werden kann. Solcher Gebrauch ist auch für die heutige litauische Schriftsprache bezeichnend.

kais anksčiau už kitus buvo pradėti vartoti veiksmažodžio *būti* padalyviai, nes konstrukcijos su jais buvo savarankiškiausios, ir atributinis ryšys tarp vardažodžio galininko ir dalyvinės formos jose buvo galutinai išdilęs.

Iš aptartų duomenų galima spręsti, jog lietuvių kalbos galininko konstrukcijos su padalyviais yra naujesnės, palyginus su tomis, kuriose vartojami dalyvių galininkai. Padalyviai čia, matyt, išplito po to, kai jau buvo virtę specialia priemone reikšti subordinuotam, su sakinio subjektu nesiejamam veiksmui. Pirmiau jie išgalėjo konstrukcijose su bevardės giminės būdvardžiais bei įvardžiais ir beasmeniuose pasakymuose, o paskui buvo pradėti vartoti ir su vyr. bei mot. g. galininkais. J. Bretkūno raštai ir kai kurie kiti XVI a. kalbos paminklai įgalina mus išvelgti į pirmuosius padalyvių plitimo šiose konstrukcijose etapus ir rekonstruoti senesnę acc. c. part. modelį, į kurį, be vyr. ir mot. g. galininko, įeina ir veikiamųjų bei neveikiamųjų dalyvių bevardės giminės vardininko-galininko formos.

DER AKKUSATIV MIT UNFLEKTIERTEN PARTIZIPIEN IM ALTLITAUISCHEN

Zusammenfassung

Zur Klärung der Frage über die Entwicklung der baltischen unflektierten Partizipien (oft Gerundien genannt) wurden im bevorstehenden Aufsatz die akkusativischen Konstruktionen mit Partizipialformen auf *-nt* und *-us* in altlitauischen Sprachdenkmälern des XVI und XVII Jh. untersucht.

Die akkusativischen Konstruktionen mit unflektierten Partizipien kommen in den ältesten litauischen Schriften sehr selten vor, im Vergleich mit auffälliger Häufigkeit der Konstruktionen mit flektierten Partizipien, die eine charakteristische syntaktische Eigentümlichkeit des Altlitauischen bilden. In der Bibelübersetzung von J. Bretkun machen sie nur 3,1% der gesamten Zahl der akkusativischen Partizipialkonstruktionen aus. Am wenigsten sind die unflektierten Partizipien gebraucht in den Texten, die West-Aukschaitische und Schemaitische Mundarten repräsentieren, d. h. die Mundarten, in denen das alte Partizipialsystem sich am besten bewahrt hat.

Die Distribution der flektierten und unflektierten Partizipialformen im accusativus cum participio ist grundsätzlich verschieden. In Prosaschriften von J. Bretkun und B. Willent sind die unflektierten Partizipien nur mit neutralen Adjektiv- und Pronominalformen (z. B. *ischtirsiu... ger essant*), mit Adverbien (z. B. *nesziniai... teipo buvus*) oder ganz allein gebraucht (z. B. *gird keikent*); mit Akkusativen von Nomina und Pronomina kommt in einigen Fällen die Partizipialform *esant* in einer copulaartigen Funktion vor (*rassi tikt tiesą sant*).

In den Konstruktionen mit neutralen Formen und Adverbien kann man noch die erste Stufe des Gebrauchs von unflektierten Partizipien im accusativus cum participio des Litauischen entdecken. Aber auch hier ist die Verwendung von unflektierten Partizipien wahrscheinlich nicht von sehr hohem Alter. Auf Grund der Konstruktionen mit neutralen Partizipialformen *esą < esan* (z. B. *tikra tariu esą*) rekonstruieren wir das ältere einheitliche Modell des accusativus cum participio, in dem die unflektierten Partizipien noch keinen Platz haben. Neben den maskulinen und femininen Partizipialformen, z. B. *matau jį nešanti, nešamą, neštą; matau ją nešančią, nešamą, neštą*, fungierten hier die neutralen Formen, z. B. *matau (tai) nešą < *nešan, nešama, nešta*. Während die alten neutralen Präsensformen der aktiven Partizipien auf *-ą < an, -į < in* meistens als Nom.